

Občan a obrana vlasti

(Aktuální zamýšlení)

Vztah veřejnosti a armády se sice začíná zlepšovat, ale pořád se armáda cítí být čímsi... o jehož smyslu je pochybováno, co je bráno jen jako únik miliard ze státního rozpočtu.

...Domnívám se, že změnit postoj mladých mužů k základní vojenské službě je úkol výchovy k občanství, k uvědomělému občanství. Je to věc obecného společenského klimatu. Je to věc vztahu mezi lidmi, obecné atmosféry života. Jde o věc velmi složitou, náročnou, která zřejmě vyžaduje trvalou každodenní dlouhodobou práci a samozřejmě to záleží do značné míry i na armádě samé.

(Prezident ČR Václav Havel v Hovorech z Lán - leden 1995)

Armáda je organizace, kterou bych přirovnal k parnímu válci... Kde bere odvahu a kam dal rozum člověk, který... omezuje druhé lidi odvody do armády?

(Student Jan Randák v Mladé Frontě Dnes - 17. 1. 1995)

* * *

Směřování České republiky do Severoatlantické aliance vstoupilo pevně do povědomí naší veřejnosti. V průzkumech veřejného mínění se většina občanů vyslovuje pro náš vstup do NATO. Četným diplomatům, politikům a vojákům z členských zemí NATO, přijíždějícím do ČR, kladou naše média vytrvale otázky, pátrající po tom, kdy se tak stane. O našem budoucím členství jako o hotové věci chceme být stále ujišťováni. Sám předseda parlamentu pocítil nutnost ještě během své návštěvy v USA vzkázat domů, že dveře do NATO jsou pro Čechy skutečně otevřené (Lidové noviny, 15. 2. 1995).

Jen málokterým však v tomto zaujetí případnou na mysl i otázky, tak řečeno, do vlastních řad. Ty by měly zkoumat, jak jsme připraveni na tuto novou úlohu České republiky ve své obraně, ale i na účast na obraně ostatních zemí společenství. Ti, kteří si takovou otázku položí, ji vcelku snadno zodpoví. Od toho je tady přece armáda. Ta nastoupila cestu transformace, vedoucí ke sbližování, kompatibilitě a postupné integraci s členskými armádami NATO a již dosahované výsledky jsou přesvědčivé. O tom přinášejí média řadu informací. Občan souhlasí, a tím považuje celou otázku za vyřešenou. Stále u nás platí ona nepřipustně zjednodušená rovnice - obrana rovná se armáda.

V této atmosféře se nerado slyší, že skutečnost, ať si to přejeme či nikoliv, je daleko složitější. Atlantická aliance nestaví vklad svých členů ke společné obraně jen na vyčleněných vojenských silách. Za významnou skutečnost se považuje celková vůle a úsilí, které jsou jednotliví občané a celá společnost té které země připraveni vynaložit na to, aby bránili svou zemi především vlastní silou a navíc, jak jsou ochotni se podílet na společné obraně evropských civilizačních hodnot. Na těchto základech spočívá nejen soudružnost a účinnost fungování tohoto obranného společenství. Tyto principy jsou konec konců platné pro každý suverénní stát, bez ohledu na jeho velikost a strategický význam jeho vojenského potenciálu.

U nás však otázky naší vlastní „oběti“ vyvolávají často podráždění, a ne vždy pozitivní reakce. Občan je spokojen s vyhlídkou získat v dohledné budoucnosti záruky jediného fungujícího obranného uskupení v Evropě. Avšak představu, že i on by k nim měl přispět svým osobním podílem, pociťuje jako své omezování a povětšinou ji odmítá. Obrana vlasti se u nás stala prázdným pojmem, téměř nabubřelou frází, nepatřící do liberální společnosti konce 20. století. Tento stav by mohl vést v budoucnu k obtížným a těžko překonatelným důsledkům.

„Zkomírání branného ducha národa“

Příčiny zkomírání branného ducha národa nelze však hledat, jak se stalo zvykem, jen ve zkresleně interpretovaných historických zkušenostech, tolikrát připomínanému kapitulantsví a kolaboraci či v univerzálním dědictví nedávno uplynulých čtyřiceti totalitních let. K současné „demobilizaci“ občana jako obránce vlasti vydatně přispěly i chyby a nedůslednosti, které provázely v tomto smyslu vznik České republiky.

Obrana jako jeden ze základních atributů státu se v tomto procesu, s výjimkou otázek souvisejících s dělením federální armády, téměř vůbec nedostala na pořad dne. Zejména nebyl vytvořen legislativní rámec, který by nejen umožnil fungování branného systému státu a uložil nezbytné závazky právníkům osobám, ale vyslovil též jasně povinnost občana podílet se na obraně vlasti.

Ústava České republiky jako základní dokument našeho státu občanů nic podobného neukládá. Nejen to, samotné slovo „obrana“ vůbec neobsahuje. Tato skutečnost měla nejen svůj vliv legislativní, neboť prakticky blokovala tvorbu navazujících „vojenských“ zákonů, ale i svůj zcela zásadní morální dopad. Nevyzývá-li k přípravě obrany ani zakládající listina státu, nač by se tedy měl občan, zejména mladý člověk, něčím takovým vzrušovat? Je ochoten daný stav brát za známku toho, že takovou občanskou aktivitu dnes již společnost nepotřebuje, a pokud by se nějaké ohrožení vyskytlo, existují jistě jiné cesty jak je odvrátit.

Upozorňování na nepříznivý dopad takového přístupu v době přípravy návrhu Ústavy ČR se v té době setkávalo s jednoznačným odmítáním. Úsilí zařadit potřebná ustanovení do jeho textu bylo zpravidla označováno za pokusy o militarizaci právního řádu nebo prostě zůstalo zcela bez odezvy. Následný vznik těžko řešitelných situací při ukládání branných povinností nebo závazků nedal na sebe dlouho čekat. Zdá se však, že teprve jednání našich představitelů v bruselském sídle NATO přineslo poznání, že je zapotřebí nejprve jasně definovat povinnosti občanů bránit svou vlastní zem a teprve poté očekávat bezpečnostní záruky odjinud.

Pokus předchozího ministra obrany o jakýsi dodatek k ústavě, hovořící o občanské povinnosti k obraně vlasti, byl nahrazen návrhem zásad ústavního zákona o obraně České republiky. Ten přinesl, pokud jde o občanskou angažovanost, dvě zcela principiální skutečnosti. Především jasně stanovil, že *obrana ČR je souhrnem opatření politických, vojenských, bezpečnostních, hospodářských aj.* Tím by se vytvořily předpoklady pro odstranění onoho stále přetrvávajícího nepřipustného zjednodušení, kdy obrana je považována za resortní úkol ministerstva obrany, a nikoli činnost dotýkající se všech oblastí života společnosti. Neméně významné je však ustanovení návrhu tohoto zákona, hovořící o tom, že obrana ČR je občanskou povinností.

Bohužel, návrh zásad zákona opět někde uvízl a experti nedávají příliš naděje, že bude v brzké době přijat. Zdá se, že k tomu přece jen dosud není potřebná vůle. Nejčastější protiargumenty, které se v této souvislosti vyskytují jsou, že máme na pořadu přijetí naléhavějších právních norem a že na tento zákon je vůbec dostatek času. Nikdo nás přece neohrožuje, nemáme kolem sebe žádného konkrétního nepřítele a je tedy možno tyto otázky odložit, až lépe vyzrají.

Nemá smyslu s těmito názory polemizovat. Stačí se podívat na některé zcela partikulární zákony, jejichž přijetí stálo mnoho času zákonodárného sboru a které dostaly před zákonem o obraně přednost. A pohlédneme-li na současný vývoj v některých částech Evropy a jejím sousedství, není dnes již tak složité si ohrožení našeho státu zvenčí představit. Přitom účinný a pohotový branný systém státu se buduje dlouhou řadu let. Rychlost, s jakou k tomu přistupujeme, se zdaleka nerovná rychlosti, s jakou usilujeme o vstup do Severoatlantické aliance.

Za závažné lze rovněž považovat, že česká vláda nesdělila občanům, jak hodlá zabezpečovat obranu státu a že nepočítá s jejich účastí ani ve svém programovém prohlášení. Tím si sama ztížila řešení problému, který, byť v současnosti stále bagatelizován, je klíčovým nejen pro naše sblížení s Aliancí, ale pro obranu státu vůbec, a to při jakékoliv alternativě budoucího vývoje.

Chybí patriotismus mladých?

V současnosti se zkoumání vztahu občana k obraně vlasti posunulo výhradně na jeho dotazování o důvěře k armádě. Občasné výzkumy veřejného mínění jsou optimistické. Stále více občanů začíná armádě důvěřovat. Tyto skutečnosti mohou být jistým vysvědčením o úsilí armády, nic však neříkají o ochotě k vlastní občanské angažovanosti.

Zůstává tak zcela pod povrchem řada znepokojivých tendencí, zejména zcela negativistický postoj velké části mladé generace k obraně vlasti. Reakce studenta, uvedená v mottu této úvahy, není zdaleka ojedinělým výkřikem. Podobný názor dnes zastává velká část mladé populace, která tvoří rozhodující lidský zdroj při vytváření branného potenciálu státu.

Mnoho mladých lidí dnes neskrývá jakési zaujetí pro USA. Toto proamerické nadšení však přestává platit v okamžiku, kdy naši mladí narazí na patriotismus americké mládeže, její pozitivní vztah k obraně země, ochotu sloužit armádě, či dobrovolně se připravovat v záložních sborech. Jakoukoliv motivaci tohoto druhu, vyplývající z vlastního přesvědčení a vlasteneckých pohnutek, nedovedou pochopit a je dokonce mnohdy terčem rozpačitých úšklebků.

Citovanému prezidentově vidění problému jako výchovy k uvědomělému občanství a změně postoje mladých mužů k vojenské základní službě musí samozřejmě armáda napomoci. Není schopna však sama tento negativní současný stav podstatně ovlivnit. Armáda je a může být jen taková, jakou je společnost, která ji vytváří. Problém má nadto širší souvislosti. Dokud u většiny společnosti budou akcentovány jen úzké individuální cíle a zájmy, nikdy u mládeže nevznikne pocit povinnosti angažovat se pro věci veřejné vůbec. V této souvislosti bude potřeba obrany vlasti chápána jako přežitá folklorní kategorie ze slovníku minulých generací.

O negativních tendencích nasvědčují i dnešní zkušenosti z využívání zákona o civilní službě. Jde samozřejmě o institut, který má demokratická společnost poskytnout člověku,

který z důvodů svého přesvědčení odmítá výcvik se zbraní. Takové řešení však předpokládá jistý stav ve společnosti, zejména morálky a odpovědnosti občanů. U nás se stal pro mnoho mladých mužů tento zákon únikovou cestou před přípravou k obraně vlasti, následovanou mnohokrát již zcela nemorálními pokusy uniknout i její civilní kompenzaci.

Současné možnosti armády napomoci ke změně tohoto stavu nelze přeceňovat. Zdá se, že ke komunikaci s občanem má dnes jen omezené příležitosti. Důstojník ve stejnokroji téměř vymizel z našich ulic. Z pochopitelných důvodů se rád převleče do civilu po ukončení pracovní doby. Skupinky vojáků základní služby či jednotliví vojáci pohybující se na veřejnosti vyvolávají u občanů spíše trapné pocity. Nedbalé oblečení, dávající okázale najevo převládající neúctu ke stejnokroji, neukázněnost a časté nevhodné chování rozhořčuje zvláště starší generace všech bývalých vojáků. Vojenský pozdrav se stal téměř historickým pojmem. Je také těžko možný za stavu, kdy většina vojáků základní služby nosí „módně“ čepici složenou pod levým nárameníkem. Je znepokojující, že to vše považuje veřejnost za indikátor celkové kázně u jednotek.

Nedávná diskuse o uspořádání blížících se oslav 50. výročí ukončení druhé světové války byla pro postavení armády ve společnosti rovněž příznačná. Zatímco byla ústy jednoho z našich předních politiků vyslovena myšlenka, že by se k tomu mělo uspořádat „představení nebo bohoslužba“, o vystoupení armády nepadla ani zmínka. Nejde zde o nějaké přehlídky typu Letná. Ale např. nástup čestných jednotek, vynesení historických praporů a důstojné vzpomnutí všech českých vojáků bojujících na všech frontách války by jistě získalo ocenění veřejnosti.

Profesionální armáda - ano, či ne

Mnohé úvahy o uspořádání našeho branného systému nesou v podtextu i tlak na zrušení všeobecné branné povinnosti. Jednou z cest jak odstranit závazek všech k obraně vlasti, se jevila profesionální armáda. Tento koncept, svého času velmi intenzivně zkoumaný, byl mezitím odložen. Jak zdůvodněno, především z ekonomických důvodů. Domnívám se, že navíc existuje ještě jeden vážný důvod. Těžko bychom byli za daného stavu schopni dobrovolným nábořem získat dostatek zájemců o službu v kádrové armádě, o dobrovolné účasti ve výcviku záloh, které by tato armáda naléhavě potřebovala, ani nemluvě.

Často udávaný příklad USA (nebo Británie), jímž argumentují obhájci profesionální armády, opět přehlíží onen morální rozměr problému. V USA nemají problém získat dostatek zájemců o službu - a není to jen otázka platy či materiálních požitků, ale, jak již bylo řečeno, především vztahu mládeže obou pohlaví k armádě. Americké ozbrojené síly jsou schopny vytvářet a efektivně cvičit úctyhodné množství záložníků i udržovat fungující dobrovolný miliční sbor - Národní gardu. O takové situaci se může obhájcem české profesionální armády jen snít.

V současné době se v diskusích kolem budoucího uspořádání obrany ČR objevuje ještě druhé krajní schéma. Jsou to úvahy o miličním uspořádání, vyprovokované údajně neúnosnými požadavky české armády na nadcházející modernizaci výzbroje v rámci jejího tzv. akvizičního plánu (viz např. Mezinárodní politiku č. 1/1995). Odmyslíme-li si očekávaný požadavek existence kádrové armády jako podmínky vstupu do NATO, jakákoliv úvaha v tomto smyslu by opět narazila především na vůli a ochotu občana ke službě v takové organizaci.

Nahlédneme k tomu letmo do Švýcarska, kde takový systém existuje. Tato tradičně neutrální země, obklopena ze všech stran stabilními členskými zeměmi NATO, opravdu nemá v současné době nejmenšího důvodu cítit se ohrožena. Přesto jsou zde otázky obrany řešeny na velmi vyspělé úrovni a přitom v zásadní míře kladně ovlivňovány samotnými občany federace v systému přímé demokracie. Řada referend k otázkám obrany rozhodovala např. nákup nových stíhacích letounů z USA, počet výcvikových prostorů ve švýcarském území aj. Je to samozřejmě nákladné, ale funguje to a občan má právo se nejen k věci vyjádřit, ale cítí i svou povinnost přispět svým osobním podílem k systému obrany země. Zúčastňovat se pravidelných cvičení je považováno za úkol, o kterém se nevedou zbytečné řeči. Únik z této povinnosti nehledají ani vysoce postavení státní úředníci, podnikatelé a manažeři.

Každou sobotu lze na nádražích švýcarských měst vidět skupiny mužů v polních stejnokrojích, na silnicích jednotlivce v dopravních prostředcích se Sturmgewehrem na zádech, směřující na některou z řady střelnic, vybudovaných po celé zemi. Zbraně, vydané do osobní péče, se neztrácejí ani nekradou, mrtví a ranění v rámci zneužití či nedovolené manipulace se zbraní jsou výjimkou.

Princip v podstatě dobrovolné služby v ozbrojeném sboru a vůle tuto službu vykonávat řádně a z přesvědčení o její nezbytnosti, tak jak ho známe z miličních formací v USA či Švýcarsku, se nedá nadekretovat. Staví na zdravém branném duchu národa, pozitivním přístupu mladé generace a je otázkou dlouhodobé výchovy a tradic. Na jeho počátku stojí jasné vymezení povinnosti každého schopného občana připravovat se na obranu vlasti.

* * *

Je zřejmé, že pro Českou republiku zůstane ještě dlouho jediným fungujícím uspořádáním branná povinnost, při níž stát občana jasně vyzve k jeho osobnímu podílu na obraně země. Čím dříve tak učiní, tím rychleji se překoná současný „nerozhodný“ stav a tím vytvoří i předpoklady pro vytváření ovzduší uvědomělého občanství.

Jen tak lze vybudovat životaschopný branný systém a v případě vstupu do Severoatlantické aliance přinést věrohodný příspěvek ke společné obraně. Především je dnes naléhavé vytvářet povědomí, že obrana je otázkou celé společnosti, nikoliv že ji v případě potřeby bez zbytku obslouží armáda, udržovaná k tomu jako služba z peněz daňových poplatníků. V současném chápání věci v naší společnosti se to může jevit jako jeden z nejobtížnějších úkolů, a již proto by se s ním nemělo otálet.

Především je nutné vytvořit k tomu všechny nezbytné legislativní předpoklady, definovat obranu země a povinnost občana k obraně v ústavě nebo ústavním zákoně. Spolu s tím se jeví účelné hledat cesty především k mládeži a překonávat až neuvěřitelný myšlenkový chaos, který díky některým nezodpovědným a iracionálním představám vyslovovaným mnohými „odborníky“ v otázkách obrany státu v médiích panuje v mnohých jejích hlavách. Vyslovím v této souvislosti něco, co může vzbudit značné podráždění a nevoli - **je zapotřebí zvážít jistou formu branné výchovy budoucího obránce vlasti.** I v tomto směru je vhodné navázat na masarykovské tradice výchovy a vzít v úvahu i zkušenosti zemí, se kterými tak usilovně hledáme sblížení.

Neměli bychom zanedbat žádnou příležitost, jež by mohla napomoci společnosti k vytváření prostředí podpory armády a zejména těch příslušníků velitelského sboru, kteří usilují

o potřebnou kázeň, nastolují pořádek a poctivost v přístupu k plnění vojenských povinností. Dejme více příležitosti armádě vystoupit před našimi občany, nikoli jen občasnými ukázkami bojových umění speciálních jednotek.

Přispějme k realizaci prezidentova vidění výchovy k uvědomělému občanství, které se stane hlavní zárukou, že v případě ohrožení země bude zde dostatek rukou, schopných zvednout zbraň k její obraně.